

Прилагане на механизми за устойчиво туристическо развитие на община Ботевград

Гл. ас. д-р Десислава Алексова *

* Международно Висше Бизнес Училище

Applying mechanisms for sustainable tourist development in Botevgrad municipality

Chief Assist. Prof. Dessislava Aleksova, PhD*

*International Higher Business School

Abstract: The survey includes a study of the potential for sustainable tourist development of Botevgrad Municipality and the opportunities for destination management. The main accents are focused on theoretical formulations as system methods for territorial development of tourist destination, implementation of European indicators and criteria for sustainable tourist development in local level and practical researches which includes proposals for tourist microzoning of Botevgrad Municipality, brand Botevgrad creation, improvement of administrative capacity and infrastructure, attractive tourism products supply. The proposals are on the basis of the sustainable tourism potential of Botevgrad Municipality. Their aim is to contribute to the transformation an industrial municipality into an attractive tourist destination.

JEL Classification: Q 26, Q 56, Q 10, R 58.

Key words: sustainable development; tourist resources; regional development; branding; tourist zoning.

Въведение

Община Ботевград на настоящия етап е неразпознаваема като туристическа дестинация. Туристическите ресурси не се използват ефективно. Повечето туристически обекти не са достатъчно добре разрабо-

тени. Липсва цялостна продуктова политика на местно ниво. До скоро туризмът не е бил в приоритетите за развитие на община Ботевград, но предвид волята и целенасочените действия на настоящото общинско ръководство, както и възможностите на района за устойчиво му и комплексно развитие, а не само като силно индустриализирана община, както и перспективите за участие в проекти и привличане на инвестиции, темата става все по-актуална. До момента подобни изследвания не са правени, въпреки че туризмът фигурира в програмните и стратегически документи на общината. С оглед на това е необходимо задълбочено изследване на възможностите за устойчиво развитие на туризма, в т.ч. прилагане на утвърдени методики и европейски практики.

Изследователската цел на настоящият труд е предлагане на механизми за устойчиво туристическо развитие на местно ниво въз основа на анализ и оценка на ресурсния потенциал в община Ботевград

Обект на изследване е устойчивото развитие на туризма в община Ботевград и позиционирането ѝ като атрактивна туристическа дестинация. Съхранената природа, растителното и животинско разнообразие, както и защитените зони са основна предпоставка за развитие на планински, приключенски и екотуризм. Историческите и религиозни паметници са основа за комплексно предлагане на културен и религиозен туризм. Ресурсите на община Ботевград все още не се използват рационално за устойчиво развитие на алтернативни видове туризм, въпреки кръстопътното разположение на региона и добрата транспортна достъпност със столицата. Предмет на изследване са проучването, анализът и дефинирането на възможностите за устойчиво туристическо развитие на местно ниво и създаване на регионален туристически бранд.

За постигане на изследователската цел е използвана *съвкупност от общонаучни и частни методи*, съответстващи на интердисциплинарния и хетерогенен характер на изследването: методи на анализ и синтез, *камерален метод* (литературен обзор, официални информационни източници и др.), *картографски метод* (за пространствен анализ на изследваните обекти и явления в пределите на проучваната община), *географски методи на изследване*: пространствен анализ на ресурсния потенциал, локализиране на изследваните обекти, както и картиране за създаване на изходни данни за обекти, предмет на изследването, чрез използване на географски информационни системи /ГИС/.

Основните подходи са *системният*, свързан със системния характер на териториалната система за отбиха и туризма /ТСОТ/ на местно ниво и *емпиричният*, използван за набиране на необходимата по обем и ха-

рактер, първична количествена и качествена информация. Използваните методи на изследване стъпват на *дедуктивен подход*. Използвани са още подход на проучвания и систематизиране на информация на литературни източници и планови документи; набиране, обработка, систематизиране и интерпретиране на статистически данни и документи; метод на критичния анализ и експертна оценка; метод на сравнителния анализ; научен анализ и синтез; теренно наблюдение.

Защитаваната изследователска теза е, че постигането на устойчиво развитие на туристическа дестинация на местно ниво е възможно само при системно използване и прилагане на критериите и показателите за анализ и оценка на туристическия потенциал, ясно дефиниране и следване на стратегическите цели и приоритети за устойчивото развитие за развитие на туристическа дестинация Ботевград.

Основните проблеми и ограничения са свързани с липсата на базова информация за туристическите ресурси и обекти на територията на общината, доставчиците на услуги и състоянието на туристическото предлагане, както и липса на данни за броя посетители с цел туризъм. Пълната липса на научно-изследователски проучвания и налична статистическа информация възпрепятства изготвянето на задълбочени анализи. Липсата на традиции в областта на туризма и факта, че никога преди това общината не е работила целенасочено за развитието на сектора, се оказаха друг сериозен *ограничителен фактор*, тъй като все още няма актуализирани регистри на категоризираните туристически обекти, липсва достатъчно статистическа информация, а наличната е частична и показва, че все още съществена част от туристическите обекти са в сивия сектор.

Теоретични постановки за устойчиво развитие на туристическа дестинация Ботевград

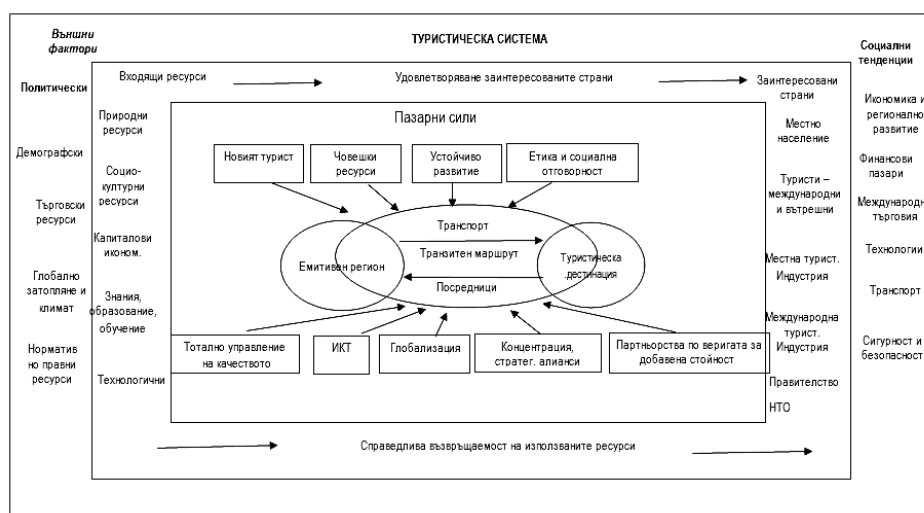
Устойчивото туристическо развитие на община Ботевград е фокусирано върху системния подход на изследване, включващ елементите на териториалната система на отдиha и туризма, прилагането на утвърдени европейски критерии и показатели за устойчивост и разработване на схема за туристическо микрорайониране, с цел уникално позициониране и създаване на имидж на туристическа дестинация, въз основа на местните ресурси, условия и ограничения.

1. Териториална система на отдиha и туризма

Териториалните системи на отдиha и туризма (ТСОТ) са утвърдени като възможност за прилагане на системен подход при комплексните туристически изследвания. Целта е, чрез изследване на отделните елементи и структури на системата, да се спомага за формиране на

изводи за цялата система. Целта е, чрез изследване на отделните елементи и структури на системата, да се спомага за формиране на изводи за цялата система. За изясняването структурата на ТСОТ е направена съпоставка между най-значимите модели, описани от автори от края на 70-те години на миналия век до наши дни. На база на проведеното изследване е отчетено, че пространствения мащаб на влияние изисква специфичен подход и методика, респективно набор от съответни критерии и показатели за оценка. В тази насока моделът на Бухалис (2013) отразява най-добре сложната и комплексна външна среда и факторите на влияние върху туристическата система (Фиг. 1).

Фигура1. Концептуална рамка за анализ на туристическата система

Източник: Buhalis, D. Tourism Analysis Framework, 2013.

2. Критерии и показатели за устойчиво туристическо развитие на местно ниво

Концепцията за устойчиво развитие предвижда икономически растеж, който е в състояние да задоволи нуждите на съвременното общество от благосъстояние (с всичките негови социално-демографски и здравни особености) в дългосрочен план, без да лишава бъдещите поколения от възможността да задоволят своите нужди. По-конкретно устойчивото развитие предполага да се избират и насърчават стратегии за икономическо развитие на местно ниво, съобразени с опазването и подобряването на околната среда и биологичното равновесие на Земята. Устойчивото развитие има различни аспекти – управленски, икономически, екологични, социални. В съответствие с това често се говори за три цели на устойчиво развитие: екологична цялост, екоефективност и

екосправедливост. Без справедливото разпределение на ресурсите и възможностите между всички членове на дадена общност, устойчиво развитие е невъзможно.

От икономическа гледна точка Концепцията за устойчиво развитие се основава на определението на доходите. Икономическият подход от една страна се явява стълб на Концепцията за устойчиво развитие при прилагане на местни политики, като в същото време тази концепция позволява по друг начин да се разглежда понятието "икономическа ефективност".

Развитието на социалната съставляща на Концепцията за устойчиво развитие е станало фундаментална идея за съблюдаване на правата на бъдещите поколения. При устойчиво туристическо развитие на местно ниво, следва да се отчита социалният фактор и зачитането на местните традиции и ценности, особеностите на социо-културната среда и да се редуцират до минимум възможни конфликти между туристи и местната общност.

От екологична гледна точка устойчивото развитие на местно ниво трябва да обезпечава стабилност на биологическите и физичните системи, с които разполага природната среда в дадената община. Особено значение има жизнеспособността на локалните екосистеми, от които зависи глобалната стабилност на биосферата като цяло.

Европейската системата от показатели за устойчиво развитие на туризма /ETIS/ е разработена като инструмент за устойчиво туристическо развитие, който всяка дестинация може да използва и прилага без никакво специално обучение. Тя може да бъде полезна при проследяване на развитието на дестинацията и да подсигури по-добри управленски решения, както и да повлияе провеждането на адекватни политики. Внедряването на показатели за устойчиво развитие на местно ниво на ETIS има разнообразни предимства и ползи: ръководство в помощ на местното самоуправление в усилията за мониторинг, управление и повишаване на устойчивостта на дадена туристическа дестинация; полезен инструмент за проследяване на ефективността на дестинацията и вземане на по-добри управленски решения, както и за въздействие върху съответните местни политики; системата се състои от група от показатели (27 основни и 40 допълнителни), набор от инструменти и масив от данни; гъвкава система с възможност за интегриране със съществуващи вече системи за мониторинг на дестинациите, като основният принцип на системата е доброволност и споделянето на отговорността, собствеността и вземането на решения за дестинацията.

Извеждането на критерии и показатели за устойчиво развитие на местно ниво е насочено към изпълнение на основната цел на местните

туристически политики в община Ботевград, свързани с устойчиво развитие на туризма, като предлагаме 5 основни приоритета – 1) създаване на туристически бранд Ботевград, маркетинг и реклама; 2) микрорайониране и развитие на регионален туристическия продукт; 3) подобряване на общата инфраструктура и достъпността на средата; 4) институционално развитие, координация и партньорство със заинтересованите страни; 5) устойчиво развитие на специализирани видове туризъм на територията на община Ботевград.

Общият брой на включените в системата показатели, разглеждани като задължителни за наблюдение е 30, от които 3 се отнасят за управлението на дестинацията, 7 се използват за проследяване на икономическите влияния, 10 са за социо-културните влияния и 10 за екологичните влияния. Използването на тези показатели е приложимо при мониторинг и оценката на местни програми, планове и стратегии. Те представляват тясно свързани дейности, но с различно съдържание. Мониторингът преди всичко предоставя информация, докато оценката степенува и определя значението на тази информация. Мониторингът е периодичен редовен преглед на осъществени дейности, използвани ресурси и постигнати резултати. Оценката се фокусира върху постиженията, ефектите и ефективността.

3. Принципи и критерии за туристическо райониране и микрорайониране

Началото на развитието на туристическото райониране у нас е поставено още през през 60-те до 80-те години, когато са разработени над 10 схеми на национално ниво с академична или териториално-устройствена насоченост, както и по-късни публикации (Бъчваров и Еврев 1991, 1992; Маринов, 1988; Groters, 2002; Fridgen, 1992) и др. В практиката на устройственото планиране на туризма, където туристическото райониране е представено като „териториална основа за планиране на отдиха и туризма“, е възприета идеята за наличието на „бруто туристически територии“ (туристически райони в широк смисъл, както се изисква от Закона за туризма) и „нето туристически територии“, включващи ареалите с по-значителен и компактен потенциал за развитие на туризма, в които се оформят местни туристически дестинации. Подобно определяне на активна зона и спомагателна зона в рамките на района се наблюдава и в други проучвания.

В научната литература се откриват различни класификации на **подходите при очертаването на туристическите райони**. Така например, според Groters (2002, по Fridgen, 1992) подходите могат да бъдат:

- определяне на райони въз основа на *сходни географски характеристики и климатични условия*;

- *очертаване на райони с административно или политически определени граници за целите на планирането;*
- *обособяване на райони на базата на общо историческо развитие и традиции.*

Въз основа на анализ на редица източници Маринов (1988) класифицира подходите към туристическото райониране като:

- *ресурсен подход* – туристическият район се разглежда като територия с наличие на туристически ресурси (използвани или потенциални);
- *отраслов подход* – туристическият район се смята за отраслов икономико-географски район и основно внимание се отделя на специализацията в туристическото обслужване. Туристическият район е само такава територия, в която туризмът се е превърнал в специализиращ отрасъл, с който тя участва в териториалното разделение на труда.
- *социално-географски подход* – в този случай туризмът се разглежда не като стопански отрасъл, а като дейност на човека, като една от формите на отдиха. Разкриването на подобни социално-географски райони се основава предимно на движението на туристическите потоци или на разпределението на потребностите.

Според Smith (1989) основните подходи и обособените в резултат на прилагането им райони са:

- *Априорни* – очертават се от изследователи, проектанти или от публичните власти, често произволно и интуитивно, без предварително формулирани критерии и методика. Много често това са съществуващи политически или административни единици, които се маркетират на туристическия пазар с наложеното или с ново име.
- *Хомогенни* – обособени на основата на сходства, които са установени обективно, по предварително зададен набор от критерии. Най-често такива райони са туристически усвоени крайбрежия, планини и др.
- *Функционални* – установени на основата на връзките между отделните териториални елементи, общи дейности, наложени форми на взаимодействие и обмен или модели на туристическо поведение.

Предвид основната цел на създаването на туристическото микрорайониране – развитие и маркетинг на регионалния туристически продукт, **избраният подход предполага създаването на хомогенни райони** за постигане на онази уникалност и идентичност, която предопределя

избора на туристите, като се отчитат както географската среда и особеностите в историческото развитие, така и териториалния обхват на естествено формирани се пространствени туристически образувания и административни граници на землищата. Отправна точка за определяне на маркетинговите туристически райони на местно ниво и техният обхват и специализация са наличните схеми на туристическо райониране от миналото, научни публикации по въпроса за туристическото райониране основните **изисквания и критерии**, приложени при очертаването на туристическите райони, в изпълнение на настоящата задача, се свеждат до:

Териториалният обхват на предложените райони да съответства на *реалните измерения на туристическото развитие* (включително на съществуващите организационни структури) и/или на *разкрития туристически потенциал*;

- *Атрактивност* – наличие на значими атракции (експонирани или потенциални), осигуряващи достатъчно богато „меню“ на туристическото предлагане, което прави възможно създаването на комплексен туристически продукт (продуктов микс) и може да задържи посетителите поне няколко дни;
- *Инфраструктурна обезпеченост* – районите предлагат или са с потенциал да развият комплекс от туристически услуги и съответната инфраструктура за нуждите на туристите и на туристическия бизнес;
- *Хомогенност* – относително сходство на природните и социално-икономическите условия, ресурсния потенциал и продуктовата структура, въз основа на което очертаните райони да имат регионална идентичност (да бъдат възприемани като цялостни единици от големи пазарни сегменти, от местните власти, от туристическия бизнес и туристическите асоциации и сдружения);
- *Териториална цялостност (компактност)* – не се допуска териториална разпокъсаност на района и/или припокриване с други райони;
- *Толерантност* – стремеж да се запази териториалната цялостност на съществуващите регионални сдружения и други доброволни формирования между общини, когато това не влиза в противоречие с горните критерии.

II. Анализ и оценка на туристическия потенциал на община Ботевград

Анализът и оценката на туристическия потенциал за устойчиво туристическо развитие на община Ботевград обхваща проучване на

външните и вътрешните фактори на средата, които влияят върху развитието на туризма, както и анализ и оценка на ресурсния потенциал, с който тя разполага (туристически, материални, човешки, финансови ресурси). Ресурсната осигуреност на общината е разгледана в под формата на отделни подсистеми от ТСОТ и представена чрез анализ и оценка на туристическите ресурси: природни и антропогенни и условията за развитие на туризма; състояние на наличната материално-техническа база (МТБ); достъпност и атрактивност на туристическите обекти и маршрути.

Анализ и оценка на средата и туристическите ресурси в община Ботевград

Проучени са положителните и отрицателни политически, икономически, социо-културни и екологични влияния на туризма, както и технологични фактори, свързани със съвременното развитие на туризма, някои тенденции в развитието на сектора и потребителското поведение.

Вътрешните фактори обхващат местоположеинето и добрата транспортна достъпност на дестинацията; икономическа характеристика, чийто добри показатели влияят отрицателно върху предприемачеството в туризма; демографската характеристика, която е повлияна от икономическата и социална ситуация в страната, но показателите са над средните; характеристиките на образованието на местно ниво и наличието на учебни заведения в по-големите населени места; състоянието на здравеопазването в общината, социалната структура и състоянието на комунално-битовите нужди, като е отчетен фактът, че честите аварии на водоснабдителната система в общината и недостига на водни ресурси в някои от селата се явяват основен ограничителен фактор за развитието на туризма. В резултат на направеното проучване е изяснено взаимодействието на туризма с останалите икономически отрасли в общината, интегрирането и ролята му в цялостната микроикономическа рамка.

Туристическите ресурси са отъждествени най-общо с условията и факторите, обуславящи туристическото развитие и въздействащи върху туристическия процес. Те се явяват съществена част от рекреационните фактори на туризма. Отчетено като важно качество на туристическите ресурси, в контекста на устойчивото развитие е, че след използването им от туристите, техните качества се запазват, не се губят или унищожават и тяхното усвояване следва да отговаря на условията за ползване на ресурсите изобщо: техническа осъществимост, икономическа необходимост, социална потребност и достатъчна проученост. (Воденска, Асенова, 2011)

Анализът на *природните ресурси* показва, че община Ботевград има предимно благоприятно географското положение, мек климат и добра транспортна достъпност което, предполага успешното развитие на разнообразни форми на туризъм, но има и ограничителни фактори, които оказват негативно влияние: температурните инверсии и характерните за Ботевградската котловина мъгли. Водните ресурси не са особено богати, но има възможности за риболовен туризъм. Община Ботевград разполага с богато биологично разнообразие, което обаче не е добре проучено и възпрепятства екотуристическото предлагане. Защитените територии защитените зони, включени в Европейската мрежа Натура 2000 също имат ограничено значение за туризма.

Антропогенните туристически ресурси са създадени от човека и притежават качества за задоволяване на лечебни, рекреативни, познавателни, делови или развлекателни потребности, поради което привличат туристите. Община Ботевград разполага с разнообразни обекти на материалното културно наследство: археологически, исторически и религиозни. Малка част от тях обаче са достатъчно атрактивни и достъпни за туристите, което налага необходимост общинското ръководство да предприеме мерки за подобряване на функционирането им.

Атрактивни *културно-исторически паметници* от ботевградско са: Исторически музей Ботевград, Часовниковата кула, Паметник-костницата на ботевите четници, трите манастира, крепостта „Боженешки урвич“. Потенциал за устойчиво развитие на културния туризъм след реставрация, подобряване на достъпността и туристическа интерпретация имат археологически обекти като средновековни черкви и манастири на територията на общината, останки от крепости и др. Потенциал за развитие има предлагането на *атракции свързани със занаятите*, както и изграждане на *технологични приемни пространства* в Исторически музей Ботевград, читалищата, градската библиотека и някои спортни обекти.

Събитията от календара на общината са от ключова важност за популяризирането на региона като туристическа дестинация и могат да бъдат използвани като инструмент за популяризиране и налагане на туристическия бранд на Ботевград. Емблематични за общината са: Дефилирът на духовата музика и мажоретните състави, Великденски събор Ботевград, Приключенски многобой Ботевград, Фестивал на бъчвата, **Денят на Ботев** и на загиналите за свободата и независимостта на България.

Методиката за оценка на туристическите ресурси е тясно свързана с основните приоритети на Стратегия „Европа 2020“ за устойчив растеж, чрез по-ефективно използване на ресурсите за насърчаване на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика и за приобщаващ рас-

теж – постигане на социално и териториално сближаване чрез ефективно интеграционно териториално управление, основаващо се на разкриване и оценка на ресурсния потенциал на община Ботевград. В основата на методическата рамка е залегнала методика за оценка на културно-историческия потенциал на България (Попова, 2011), за разработването, на която са използвани широкопопулярни в теорията на отдиха и рекреацията теоретико-методически постановки (Murphey, P. 1985; Cffoper, C and Wanhill, S., 1997 и др.). Типовите критерии за анализ и оценка на ресурсите са свързани с някои основни количествени и качествени параметри на ресурсите: атрактивност, разнообразие, обем, териториален характер, необходимост от опазване.

Необходимостта от ефективен мониторинг на развитието на специализираните видове туризъм налага използване на съвременни методи на ГИС, създаващи бази данни, които да послужат за основа на сравнителен анализ на бъдещите динамични промени, както и възможно-сти за клъстеризация (типология) на локалните административно-териториални единици (общини) и териториални единици (селища, туристически комплекси и др.) за разкриване на пространствени несъответствия в съществуващото развитие на различните видове туризъм. Прилагането на методиката е свързано и с някои ограничения, най-вече по отношение на недостатъчната информационна обезпеченост със статистическа, нормативна, административна и маркетингова информация, което затруднява провеждането на системни и регулярни практически ориентирани проучвания, както и провеждане на мониторинг за развитието на специализираните видове туризъм.

2. Материално-техническата база и условия за развитие на специализирани видове туризъм в община Ботевград

Материално-техническата база на туризма представлява основно звено в процеса на създаване, реализация и потребление на туристическия продукт. Категоризирани от общината места за настаняване са 10 на брой. Броят им е ограничен и не са разпределени равномерно. Категоризирани заведения за хранене и развлечения (ЗХР) са достатъчно на брой и се характеризират с разнообразие. Повечето от тях са с категории една и две звезди, но предлаганите условия и услуги надвишават нормативните изисквания за съответната категория.

Систематизирана и анализирана е получената статистическа информация, като са отчетени несъответствията между получените данни по време на проведените интервюта, работни срещи и срещи с фокус групи, с подадените справки от местата за настаняване и наличните данни в общинска администрация. Като ограничителни фактори са отчетени пълната липса на статистическа информация преди 2017 г. и липсата на контролни функции от страна на заинтересованите институции.

Общината има добра обезпеченост от спортни бази, които са сред основните причини за привличане на външни посетители най-вече към града. Този фактор би могъл да се ползва за задържане на посетители и по-мощен туристически поток ако използването им се съчетае по време на престоя и с други атракции и прояви.

На територията на общината липсват екопътеки и други тематични маршрути. Съществува потенциал за развитие на веломаршрути, но в момента общината не разполага с целенасочено създадени такива. Проучени са възможностите са в конфигуриране на шосейни и планински маршрути, както и комбинация между тях. Общината е част от маршрута Ком-Емине, което също може да бъде насърчавано, като да се популяризира планинско велотрасе, започващо от Своге – село Лесков дол – Ботевград/ село Литакново – Новачене.

На територията на община Ботевград има условия за *устойчиво развитие на специализирани видове туризъм*, които да се очертаят като приоритетни. Това са: 1) приключенски и екстремн, 2) спортен, 3) екологичен (екотуризъм), 4) селски туризъм, 5) планински пешеходен туризъм. Специализираните видове туризъм, които се очертават като съпътстващи за устойчивото туристическо развитие на община Ботевград са 1) културен и фестивален, 2) ловен и риболовен 3) доброволчески туризъм.

Възможностите за развитие на **приключенски и екстремн туризъм** на територията на община Ботевград са значителни и не изискват големи инвестиции, като в най-голяма степен се открояват конният и велотуризма. Нивото на развитие на местните предприемачи в предоставянето на различните видове туристически продукти и услуги (видове туризъм), както и интеграцията между тях при предоставянето на съвместни продукти за търсещите нови изживявания, до голяма степен ще е решаващо относно реализирането на инициативата „*Ботевград – приключение на кръстопът*“. Предлагане на туристически пакети за приключенски преживявания: наличието на традиции в съчетание с природните дадености са предпоставка за успешно промотиране на туристически продукти за обучение и практикуване на скално катерене, конен туризъм, делтапланеризъм, велотуризъм, офроуд възможности и др. Създаване на въжен парк и стена за катерене в съчетание със зона за скално катерене в района на с. Боженица, където има традиции и предпоставки за начално обучение и приключенски туризъм, както и в приключенски парк с въжена градина в традиционни крайградски зони за отдих като м. «Поп Нако» край с. Трудовец, биха привлекли, както местни, така и външни посетители.

Конният туризъм се разглежда като част от приключенския туризъм. Потенциалът за неговото развитие на територията на община Ботев-

град се обуславя от наличието на конна база „Здравец“ в близост над село Скравена и конна ферма „Пагане“ намираща се над село Боженица. Територията на Община Ботевград има потенциал за разработването на множество маршрути за конни преходи. За постигане на синергия е необходимо местните предприемачи и общината да си сътрудничат тясно, както при избора и маркирането им, така и за поддръжката им; изграждането на туристическа инфраструктура, цифровизирането им с GPS следи; заснемане на атрактивен снимков/ видео материал за публикуването му в общинската уеб платформа за туризъм за популяризиране им пред потенциалните потребители – гости и туристи. Втората посока е свързана с възможностите на предприемачите да представят, управляват и продават в интернет предлаганите от тях продукти и услуги. Третата посока за развитие на конния туризъм е в пряка зависимост от активността между самите местни доставчици на туристически продукти и услуги, т.е. предлагането на конната езда от туроператори; местни хотели; къщи за гости, оператори в тийм билдинг; предлагащи приключенски формати и други.

Устойчивото развитие на велотуризма е свързано със създаване на цялостна Велосипедна система на територията на общината с цел позициониране и утвърждаване на Ботевград като велоцелистиция в национален и европейски план, както и *създаване на специализирани трасета за професионално и любителско практикуване на планинско колоездене.*

Спортният туризъм има потенциал за развитие благодарение на съвременната спортна инфраструктура на открито и закрито. Силната страна на територията е във възможностите за алтернативни и разнообразни форми на спортване, които в по-малка степен са зависими от локална спортна инфраструктура: стрелба с лък по стационарна мишена; здравословни практики на открито – йога, ци гун и други. При възможност за външно финансиране, силен посетителски интерес ще привлече изграждането на мултифункционална спортна зона, която може да включва игрище за баскетбол и/или волейбол, футбол на малки вратички, тенис маса и тенис на корт.

Разнообразната природа на Община Ботевград, съчетание на полупланински, планински и равнинно-хълмист релеф, ѝ дава редица предимства за **развитие на екотуризма** в сравнение с конкурентни туристически райони. Защитените зони от Натура 2000, които попадат на територията на Община Ботевград предоставят възможности за наблюдения на птици и други животински видове, както и ботанически турове. Възможности за наблюдение на птици предоставя ЗМ „Дренето“, района на с. Боженица в близост до катерачните скали, където гнездят редки видове и дори гр. Ботевград в района на яз. Мали лаг и паркът на Техническия колеж. Орхидеи и други интересни

видове се наблюдават в района на селата Боженица, липница и Елов дол. Край Елов дол има и местност, където могат да се намерят фосили, представляващи интерес за любители и колекционери на декоративни камъни и вкаменелости. Районът на селата Липница и Боженица предоставя възможности за съчетание със спелеотуризм и алпинизъм, включващ неблагоустроени пещери и катерачните скали, където гнездят интересни птици. В района на ЗМ «Дренето» и влажните зони на селата Гурково и Литаково могат да се наблюдават различни видове птици и дребни бозайници. Местност „Мухалница“, с уникалната миграция на планинската жаба. Като специализиран екотуристически продукт може да се предложи Зоомаршрут в община Ботевград, който да включва посещение на Жабешкото блато, възможност за наблюдение и заснемане на жабите, след което групите да посетят ЗМ „Дренето“ и влажните зони до с. Гурково за наблюдение на различни видове птици. Паркът на Техническия колеж и районът на яз. Мали лаг: предоставят също отлични възможности за орнитоложки туризъм.

Селският туризъм може да се яви като преминаващ, т.е. престой в рамките на обиколен тур или като уикенд или дори една седмица престой. За развитие на **планинския пешеходен туризъм** определящ фактор е планинският ландшафт на региона. Близостта до столицата и добрата транспортна достъпност са предпоставка за интерес към планините в региона, но информация се намира трудно, а туристическите маршрути и пътеки, публикувани в интернет, се базират на лични открития на хора, които сами съставят маршрута си и сами откриват най-интересните места в планината, като за част от тях дори липсва информация. Община Ботевград разполага с голям потенциал за разработване на интересни туристически маршрути за велосипедни, конни и пешеходни туристически преходи.

Потенциал за устойчиво развитие на **културния туризъм** след реставрация, подобряване на достъпността и туристическа интерпретация имат археологически обекти като средновековни църкви и манастири на територията на общината, останки от крепости и др., както и предлагането на *атракции, свързани със занаятите*: „По пътя на бъчвата“ предлага демонстрация на производство на бъчви и въвличане на туристите в цялостния производствен процес; „Грънчарство и дърворезба“ в с. Боженица – провеждане на занаятчийски пленери и ателиета; „Тайните на пчелите и пътя на меда“ – превръщане на подходящ пчелин в туристическа атракция, запознаване с производството на мед, живота на пчелите и дегустация на пчелни продукти; създаване на демонстрационен кът към цеха за производство на икони и обвързване с организирани посещения на Врачешия манастир; запознаване с производствения процес на органични плодове и дегустация в

етно къта на „Яблена натура“. **Фестивалният туризъм** има потенциал да се развие в няколко направления: традиционни празници и събори; спортно-приключенски събития; екотуристически събития с природна насоченост; събития с разнородна тематика, привличащи определен таргет туристи на територията на община Ботевград (мото събор, меден фест, изложение на ретроавтомобили и др.).

Качествен продукт за **ловен туризъм** се предлага на територията в Държавно ловно стопанство „Витиня“, но капацитетът на ловното стопанство е малък и това ограничава перспективата му за развитие. Организираните фото-сафарита са допълнителна атракция, предлагана в стопанството. Най-подходящи за риболов (включително спортен риболов) в община Ботевград са язовир „Бебреш“ и едноименната река в района на с. Боженица. Значително по-малкият язовир „Мали лаг“ се е използвал за спортен риболов, бил е и зона за крайградски отдих, край него е функционирал и къмпинг, но сега тези възможности за привличане на туристи са изчезнали. За спортен риболов могат да се пригодят рибарници на територията на общината, както и микроязовир Гурково, ако бъде почистен, стопанисван и зарибен.

Доброволческият туризъм е свързан с традиции в доброволчеството, каквито на територията на община Ботевград все още няма, но по време на изследването е установено наличие на инициативни организации на местно ниво, които могат да участват в развитието му. Доброволческият туризъм има потенциал да предизвика повишаване на чувството за съзнание, тъй като включва значителна промяна във възприятията на индивида за обществото, решаването на социални проблеми и има потенциала да промени възприятията на участниците за обществото на глобално и местно равнище.

III. Предложение за туристическо микрорайониране на община Ботевград

„Туристическо микрорайониране на община Ботевград“ включва разработването на схема за туристическо микрорайониране на общината, което се мотивира от необходимостта за развитие на устойчив и конкурентоспособен туризъм, провеждане на местна туристическа политика, съобразена с териториалните особености и спецификата на различните части от общината и осъществяване на ефективен маркетинг. По този начин туристическите зони на територията на общината да станат разпознаваеми за потенциалните туристи и да могат да бъдат успешно промотирани както на вътрешния, така и на международния пазар.

1. Схема за туристическо микрорайониране на община Ботевград

Въз основа на детайлното проучване на научна литература и планови документи, авторът е разработил схема на туристическото микрорайониране, включваща следните таксономични единици: туристическа зона, туристическо ядро, туристическо място и туристическа точка. Предложената схема за микрорайониране на община Ботевград отговаря на анализирания в първа глава основни принципи на туристическото райониране.

Очертаването на границите е на административен принцип, като по този начин микрорайонирането има целеви характер и се улеснява използването му за нуждите на планиране и управление. То е ресурсно ориентирано и цели очертаване на хомогенни райони въз основа на сходства на природните и антропогенните туристически ресурси, като отчита и културната идентичност.

Туристическата зона (tourist zone) е територия, на която има граница и определени правила. Тя може да обхваща територия на две и повече общини, но може да бъде и в границата на една община. Характерно за режимите на управление на зоната е, че на нейна територия не се разрешават дейности, застрашаващи туризма. Управлението е свързано главно с безопасността на движение на туристите и осигуряване на бърза помощ, в случай на нужда.

В границите на една туристическа зона, където има концентрирани по сходство туристически ресурси и условия за развитие на туризма, могат да се формират отделни **туристическите ядра** (tourist core area).

Туристическото място (tourist location) е конкретен обект с историческо, културно, природно или туристическо значение. То се състои от *сърцевинна част* или ядро (конкретния паметник/ природен или туристически обект), *буферна зона* (озеленяване, парк, санитарно-охранителна зона) и *търговско-обслужваща зона* (хранене, продажба на сувенири, санитарен възел, паркинг, каса и др.).

Туристическата точка (vista point) обхваща гледката. При нея се поставя на охранителен режим именно гледката, а не конкретен обект. Съответно има възбрана за поставяне на съоръжения, които да скриват гледката, да намаляват нейния обхват или да развалят загатката на мястото, когато става въпрос за светилище.

На територията на община Ботевград могат да бъдат формирани три туристически зони, като в заемащата централно място *туристическа зона „Ботевград“*, където попада общинския център и се обособят три туристически ядра – 1) Ботевград, 2) Врачеш, 3) Трудовец и Скравена (Виж **Фиг. 2**). Във всяка зона или туристическо ядро, отделните селищни образувания и териториите с концентрирани туристически

обекти или ресурси са обособени като туристически места. Всяко едно туристическо място, от своя страна, в зависимост от атрактивността и укикалността на гледките, които притежава, може да съдържа една или повече туристически точки.

2. Централна туристическа зона „Ботевград“

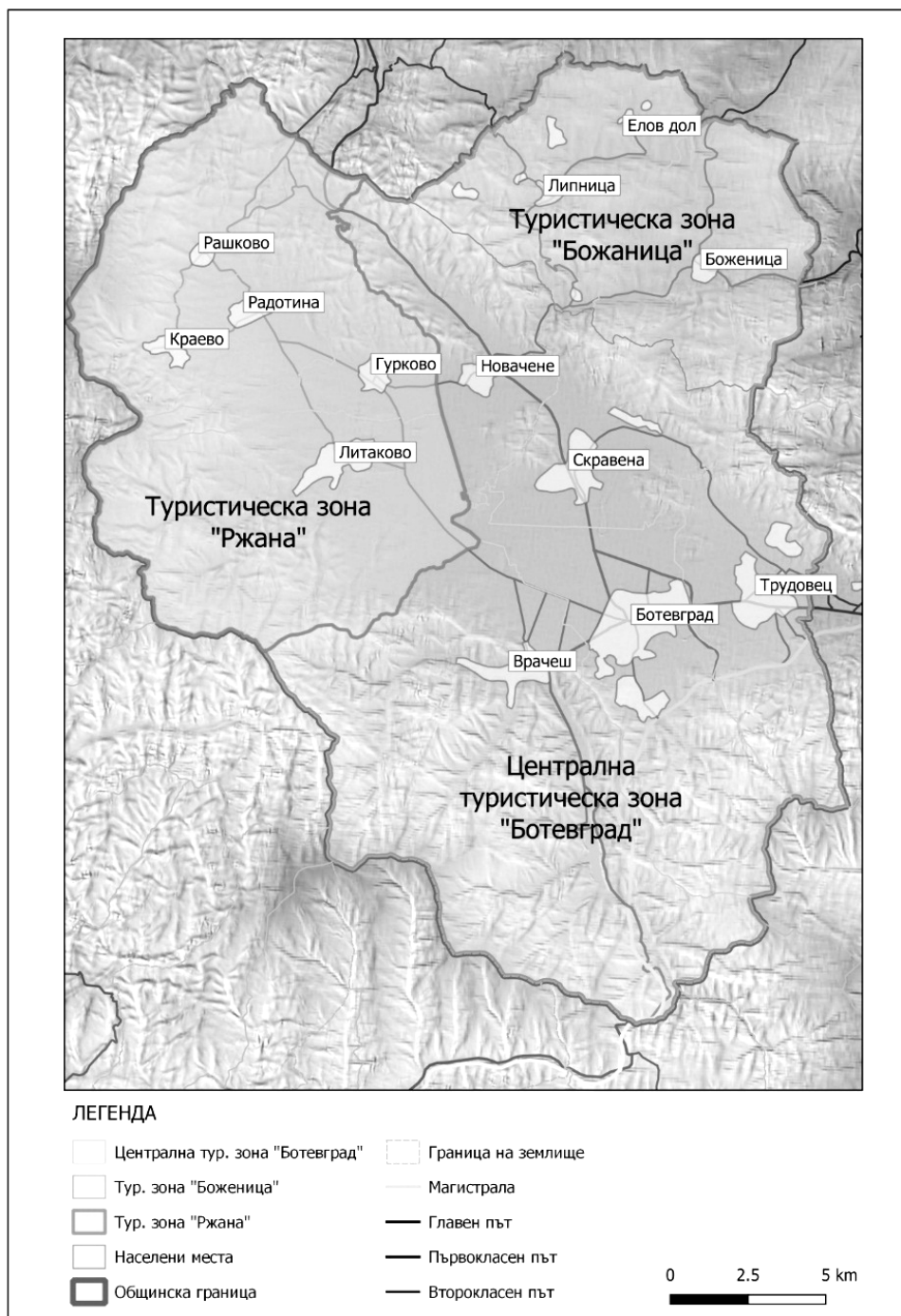
Туристическа зона „Ботевград“ е с по-широк обхват и включва трите туристически ядра. Тя е основна и заема централно място както териториално, така и функционално, по съдържание.

Авторът е описал географските и административни граници на всяка една от трите туристически зони, както и съществуващите транспортни връзки. При обособяването на отделните туристически зони и туристически ядра е отчетена транспортната достъпност и са посочени свързващите ги транспортни връзки. Допълнително са зададени параметри относно отдалечеността на природните и културно-историческите обекти от съществуващите пътища. Към всяка туристическа зона и всяко туристическо ядро са систематизирани и изброени възможностите за настаняване и хранене, основните туристически обекти и атракции, които могат да представляват интерес за туристите, съществуващите туристически маршрути и тяхното състояние, както и възможностите за устойчиво туристическо развитие на специализираните видове туризъм, обвързано с местните условия на средата и туристическите ресурси.

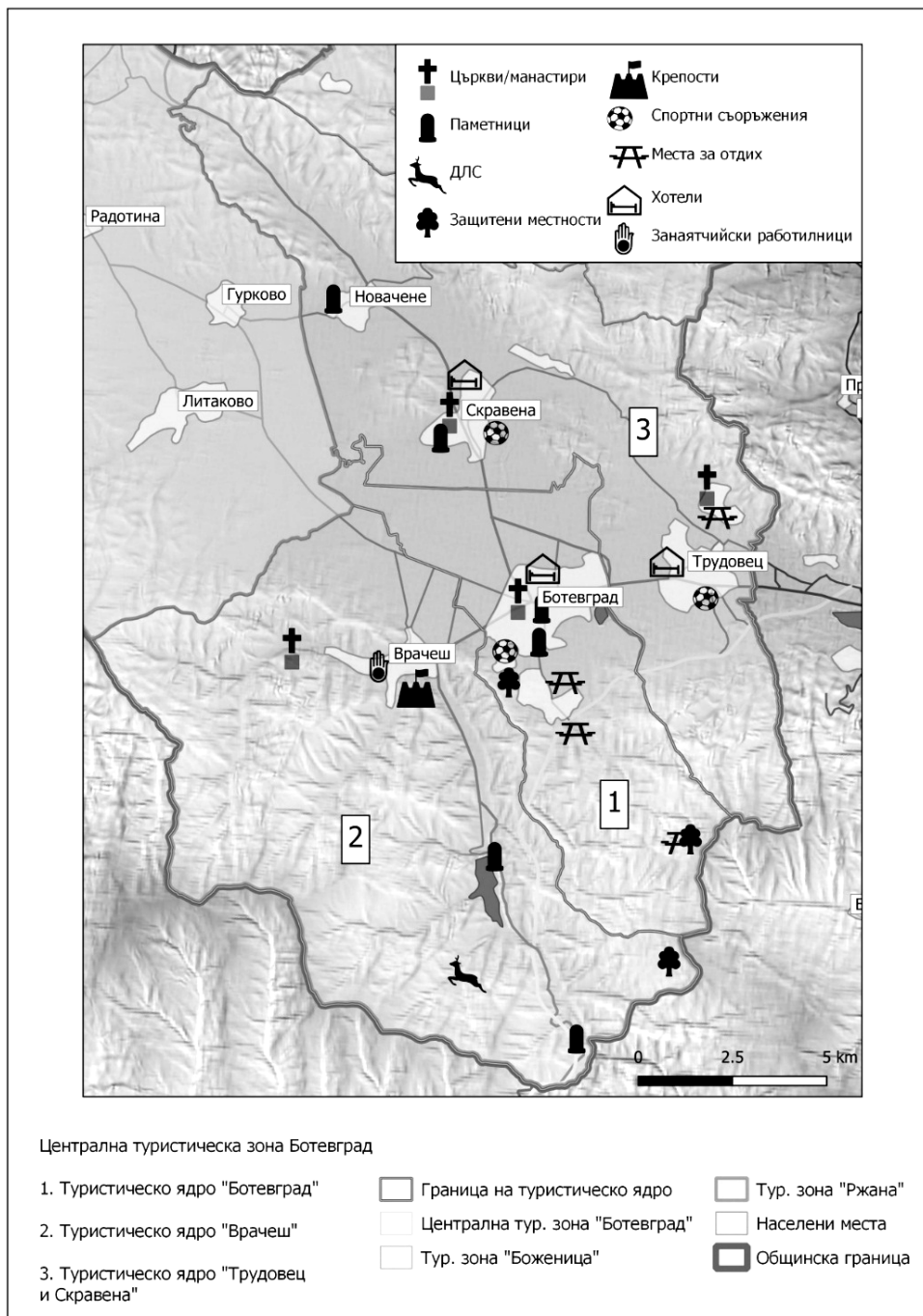
Формираните туристически ядра се въвеждат като допълнителна таксономична единица, тъй като нямат обособен самостоятелен облик, за да бъдат отделени като самостоятелни зони. Обособена по този начин, се оформя „Централна туристическа зона Ботевград“ и включва най-големите села в общината, с директна комуникация от републиканската и европейска пътна мрежа с другите две туристически зони, както и с общините Правец и Мездра. Събирателна е по своето историческо съдържание в Историческия музей на общината и е с активни отличителни сектори на всяко едно от селата, които осмислят и силата ѝ като централна както по територия, така и по съдържание. Туристическите зони „Боженица“ и „Ржана“ имат собствен характер и цялост и се явяват като съпътстващи на централаната.

Възможностите за устойчиво развитие на туризма в *централна туристическа зона „Ботевград“* са систематизирани в трите формирувани туристически ядра. (Виж Фиг. 3)

Фигура 2. Обособяване и разположение на туристическите зони в община Ботевград

Фигура 3. Схема на туристическо микрорайониране на Централна туристическа зона „Ботевград“

2.1. Туристическо ядро „Ботевград“

Туристическо ядро „Ботевград“ обхваща земището на гр. Ботевград. На север граничи със с. Литавково, на запад – със с. Врачеш, на изток със с. Трудовец, на североизток със с. Скрваена, а на юг се простира по планината Било и опира до административните граници на община Етрополе – на югоизток и община Горна Малина – на юг. Туристическото ядро има отлични транспортни връзки с останалите две ядра, формиращи централната туристическа зона.

Възможностите за устойчиво развитие на туризма в **туристическо ядро „Ботевград“** включват: *спортен и приключенски туризъм* – Botevgrad downhill, спортни състезания и събития; *велотуризм*; *бизнес и конгресен туризъм* – Арена Ботевград, градски хотели, МВБУ; *планински пешеходен туризъм* – планината Било; *доброволчески туризъм* – скаутски дейности, WikiBotevgrad, грижа за животните, залесявания, почиствания и др.; *фестивален туризъм* – традиционни и иновативни събития; *културен туризъм* – Исторически музей, Часовникова кула, Зелински манастир и др.

Възможности за **настаняване и хранене** предлагат: хотел „Ботевград“, хотел „Балкан“, „Ботевградски хан“ в гр. Ботевград, къща за гости „Арт Хаус“ във в. з. Зелин, стаи за гости, х. „Рудината“ и др. Съществуват достатъчно и разнообразни възможности за хранене и развлечение.

Туристически обекти и атракции: Исторически музей Ботевград, Часовникова кула, спортна зала Арена Ботевград, спортна зала „Христо Ботев“, ледена пързалка, Жабешкото блато, Зелински манастир, ЗМ „Рудината“, трасе Ботевград Downhill, кино „Форум“, тенис кортове, открит плувен басейн, басейн, яз. Мали лаг.

Туристически маршрути:

Три маркирани маршрута: **Ботевград – вилна зона Зелин – м. Стубеля – хижа Рудината**

Туристически маршрут м. „Стубеля“ – х. „Рудината“ – х. „Чавдар“

Ограничение за развитие на туризма е, че хижата работи само събота и неделя и не предлага почти никакви услуги, включително храна, а самите туристически маршрути не са особено атрактивни, липсват достатъчно места за отдих, туристическата маркировка не отговаря на стандартите на БТС и в посока Ботевград може да бъде объркваща за туристите.

2.2. Туристическо ядро „Врачеш“

Туристическо ядро „Врачеш“ обхваща землището на с. Врачеш. Разположено е в югозападната част на Ботевградската котловина на 400 m

надморска височина, в полите на Стара планина и в подножието на връх Мургаш. На север граничи със с. Литаково, на изток с гр. Ботевград на запад – с община Своге, на югозапад – с община Елин Пелин, а на югоизток – с община Горна Малина. Има директни транспортни връзки с гр. Ботевград и община Горна Малина, през прохода Арабаконак.

Възможностите за устойчиво развитие на туризма в туристическото ядро включват: *планински пешеходен и конен туризъм* – връх Мургаш; *фестивален туризъм* – Фестивал на бъчвата; *културен туризъм* – Врачешки манастир; *ловен и риболовен туризъм* – ДЛС „Витиня“, яз. Бебреш; *доброволчески туризъм* – ДЛС „Витиня“ – устойчив дърводобив, образователни и възпитателни дейности, свързани с опазване на дивеча и устойчиво развитие.

В туристическото ядро **липсват места за настаняване**, освен за туристи с цел на посещение лов и фотолов в ДЛС „Витиня“, което разполага с Ловен дом с 5 самостоятелни стаи. В село Врачеш има 2 ресторанта.

Туристически обекти и атракции: Врачешки манастир (атрактивен туристически обект, но липсва желание за посрещане на туристи от страна на игуменката и монахините в манастира), бъчварски работилници (в перспектива, непригодни за туристически посещения), цех за икони (в перспектива, непригоден за туристически посещения), паметник Арабаконак, природна забележителност „Елака“ (недостъпна, с възможност за предлагане в перспектива), яз. Бебреш, ДЛС „Витиня“.

2.3. Туристическо ядро „Трудовец и Скравена“

Туристическо ядро „Трудовец и Скравена“ е разположено на територията на селата Трудовец, Скравена и Новачене и се простира по външните граници на землищата им. На север граничи с община Мездра, на запад със селата Гурково и Радотина, на юг и югоизток – с гр. Ботевград и община Правец. По-голямата част от територията му попада в северната и централната част на Ботевградската котловина. На територията му протичат няколко реки, включително р. Бебреш. През селата Скравена и Новачене минава шосето Ботевград – Мездра – Враца.

Възможностите за устойчиво развитие на туризма в **туристическо ядро „Трудовец и Скравена“** включват: *приключенски и екстремни туризъм* – конен, велосипеден, off road, летене с паратрайк, летене с балон, бънджи от балон, въжени пътеки; *бизнес и конгресен туризъм* – хотел Кредо, тимбилдинг; *доброволчески туризъм* – Сдружение „Трудолюбци“, скаутски клуб „Орко“ – образователни и възпитателни дейности с деца и младежи, организирани творчески и спортни занимания, грижа за природата, почиствания и др.; *културен туризъм* – манастири, исторически и археологически обекти, традиционни празници; *учени-*

чески и младежки туризъм – учебни екскурзии, свързани с ботевите четници; ученически лагери в конна база „Здравец“; *велотуризм*; *фестивален туризъм*.

Настаняване и хранене се предлага в хотелски комплекс „Кредо“ в с. Трудовец с възможности за конферентен туризъм; къща за гости с добри условия се предлага в с. Скравена; добри ресторанти и крайпътни заведения има в Скравена, ресторанти и пицария в Трудовец, както и крайпътни заведения в с. Новачене.

Туристически обекти и атракции: конна база „Здравец“, Скравенски манастир „Св. Николай“ (атрактивен туристически обект, но нефункциониращ добре), Преображенски манастир (недостъпен, с възможност за включване в тематичен маршрут в перспектива), средновековна черква „Св. Георги“ (недостъпна, в перспектива), Паметник-костница на ботевите четници, предлагане на полети с паратрайк и балон, офроуд трасе.

Туристически маршрути:

с. Скравена – по стар римски път с водопадчета по трасето – с. Боженица

с. Гурково – крепостни останки – средновековна черква „Св. Георги“–с. Трудовец

Туристически маршрут- с. Трудовец – м. Боровец- м. Рейсовеце – м. Трудовец- с. Трудовец

Маршрутите са немаркирани и недостъпни в момента и предлагат възможности за пешеходен, конен и велотуризм в перспектива. Тъй като има свързващ път между селата Скравена и Трудовец, би могло в средносрочен план да се изгради общ туристически маршрут.

3. Туристическа зона „Боженица“

Туристическа зона „Боженица“ обхваща землищата на селата Боженица, Липница и Елов дол. От север на юг следва възвишенията Махлама, Гола глава, Високия връх, Креща, Голям и Малък Здравец, Преславица, Калето, Костадиновден, Коцовски връх, Свети Павел, Клетишка могила, Язова могила, Свети Иван, Мечешума и достига и до южното подножие на рида Гола глава в Предбалкана на западната Старопланинска зона. Южно от него минава долното течение на река Бебреш, малко преди вливането ѝ в р. Малък Искър при с. Своде. Река Бебреш разделя рида Гола глава от Лъкавишкия рид, на който се намират руините на крепостта Боженишки урвич. Част от територията му е покрита с борови и дъбови гори, както и смесени стари гори от дъб и бук. Административно на север туристическата зона граничи с

общините Мездра и Роман, на запад – със с. Новачене, на юг с гр. Ботевград, на изток – с община Правец, а на югоизток със с. Трудовец и има добри транспортни връзки с община Роман и туристическа зона „Трудовец и Скравена“.

Възможностите за устойчиво развитие на туризма в *туристическа зона „Боженица“* са най-големи, но все още има съществени ограничения.

Туристическата зона обхваща следните туристически места: с. Боженица с килийното училище; защитена зона „Бебреш“ с катерачните скали и каньона на р. Бебреш; крепост „Боженишки урвич“ и ПЗ „Училищната гора“; с. Липница; с. Елов дол и околностите. (Виж Фиг. 4)

Възможностите за устойчиво развитие на туризма в туристическа зона „Боженица“ включават практикуване на: *екотуризм* – турове и събития, свързани със защитените територии и биоразнообразието; *приключенски и екстремни туризъм* – конен, велосипеден, скално катерене, спелеотуризм, каньонинг; *планински пешеходен туризъм*; *доброvolчески туризъм* – международни лагери, тийм билдинги, скаутски дейности и др.; *събитийен туризъм* – приключенски многобой, фолклорен събор, мото събор; *културен туризъм* – килийно училище, археологически обекти, занаятчийски ателиета; *ученически и младежки туризъм* – летни школи, зелени и бели училища, ученически и студентски екскурзии и практики; *художествени и занаятчийски пленери*; *риболовен туризъм* – р. Бебреш при с. Боженица.

Много добри възможности за **настаняване и хранене** има в хотел „Боженишки урвич“. Къща за гости „Боженица“ предлага само настаняване. В с. Боженица и с. Липница има само по един магазин, който не работи на пълен работен ден.

Основни туристически обекти са: крепост Боженишки урвич, килийно училище, катерачни скали, ателие за дърворезба и керамика „На завоя на реката“, няколко малки пещери, резерват „Училищната гора“ (недостъпна, в перспектива), конна ферма „Пагане“, Нанковски манастир (недостъпен, в перспектива), Липнишки скали.

Туристически маршрути:

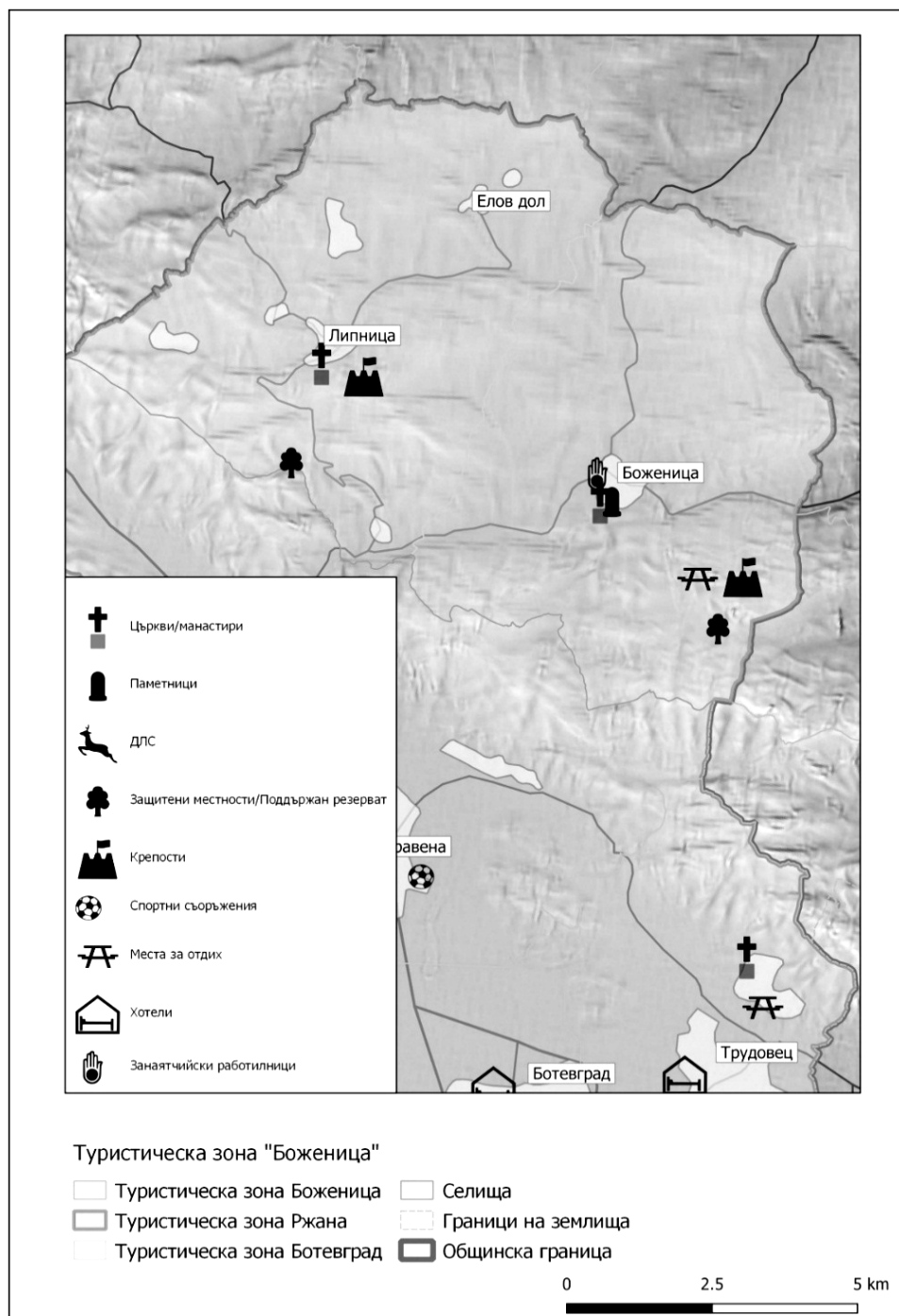
с. Боженица – Чекотински манастир – минава се покрай ждрелото на р. Бебреш и предоставя живописни гледки

с. Боженица – с. Скравена – минава по стар римски път с малки водопади покрай трасето и разнообразен ландшафт

с. Боженица – с. Курново – през широколистна гора, обхваща част от стар римски път покрай вековно дърво

Трите туристически маршрута не са маркирани и са труднопроходими.

Фигура 4. Схема на туристическо микрорайониране на туристическа зона „Боженица“

4. Туристическа зона „Ржана“

Туристическа зона „Ржана“ обхваща землищата на селата Литаково, Гурково, Радотина, Рашково и Краево и носи името на Ржана планина, с която те граничат. Ржана планина е разположена в северния клон на Мургашкия дял на Западна Стара планина, област Враца и Софийска област, между Искърския пролом и Ботевградската котловина. По източното ѝ подножие преминава условната граница между Западния Предбалкан и Западна Стара планина. На север Искърският пролом я отделя от Врачанска планина, а на запад и югозапад долината на река Габровница (десен приток на Искър) – от Голема планина. На изток долината на Малката река (десен приток на Искър) и седловина висока 567 м я отделя и същевременно свързва с планинския рид Гола глава на Предбалкана. На югоизток склоновете ѝ плавно се понижават към Ботевградската котловина. Тя се явява и западна географска граница на обособената едноименна туристическа зона. В административно отношение зоната граничи с общините Своге и Мездра от запад и северозапад, община Елин Пелин – от юг и Централна туристическа зона „Ботевград“ от изток и югоизток. Има добри транспортни връзки с Ботевград, Врачеш, Новачене и Ребърково.

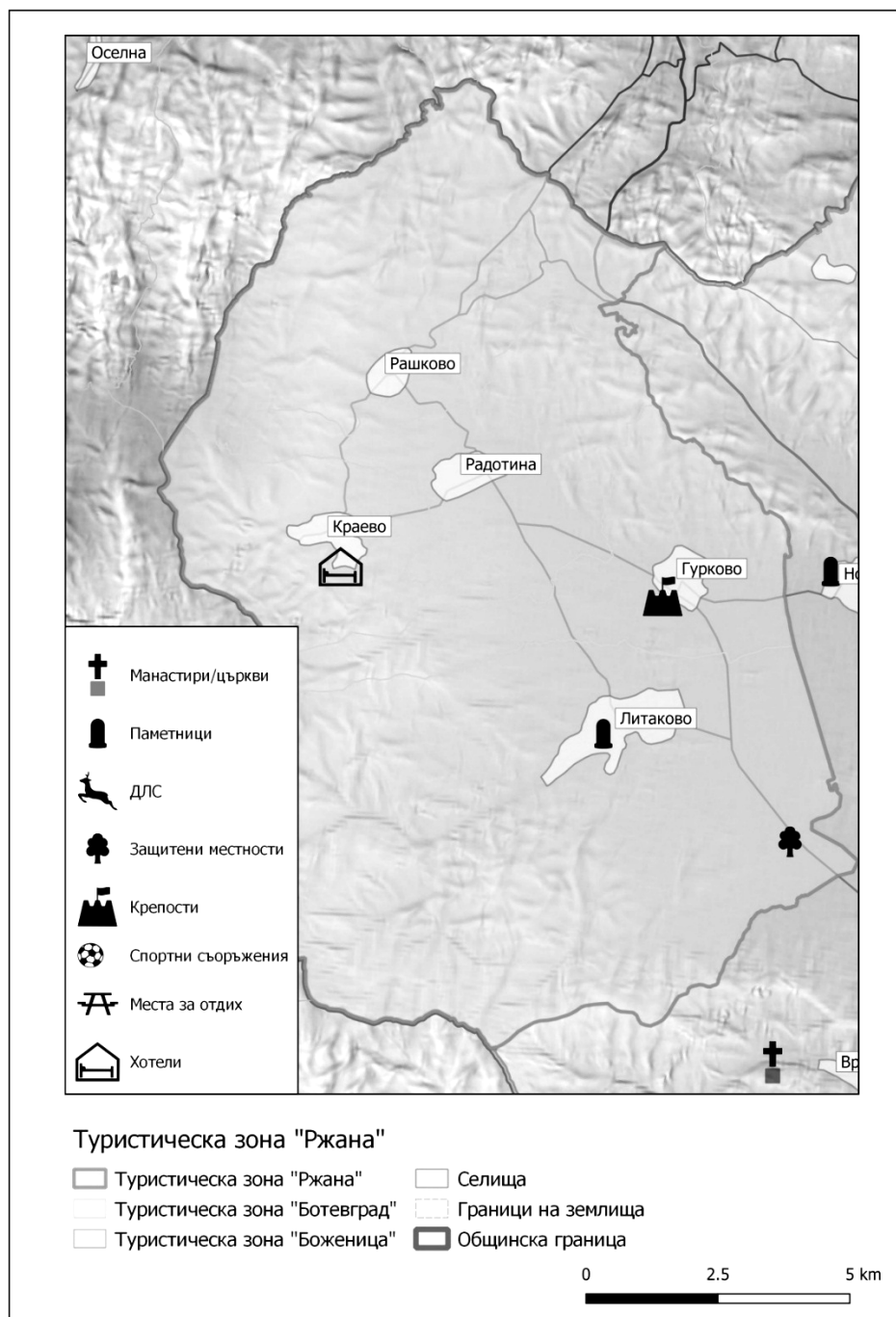
Възможностите за устойчиво развитие на туризма в **туристическа зона „Ржана“** са предимно в перспектива. (Виж Фиг. 5)

Туристическата зона обхваща следните *туристически места*: с. Гурково с микроязовир; влажните зони край Гурково; ЗМ „Дренето“; центъра на с. Литаково с църквата; влажните зони край с. Литаково; Братската могила и оброците край с. Литаково; с. Краево; с. Рашково; с. Радотина.

В нея могат да се развиват следните специализирани видове туризъм: *планински пешеходен туризъм* – маршрути от всяко село към Ржана планина; *приключенски туризъм* – конен, велосипеден, off road; *културен туризъм* – църкви, оброци, местни празници; *риболовен туризъм* – микроязовир Гурково, рибарник; *доброволчески туризъм* – маркиране на туристически маршрути, почистване, залесяване; *екотуризм* – Bird-watching в ЗМ „Дренето“; *индустриален туризъм* – посещение на „Яблена натура“ – запознаване отглеждането на овошните насаждения, производствения процес на биопродукти и дегустация.

Възможности за **настаняване и хранене** има във вила Марк и х. Лескова, която обаче работи само определени дни от седмицата. Липсват възможности за хранене в целия район освен във вила Марк, както и магазини в по-малките села, което е силно ограничение за устойчивото развитие на туризма в туристическа зона „Ржана“.

Фигура 5. Схема на туристическо микрорайониране на туристическа зона „Ржана“

Туристически обекти и атракции: ЗМ „Дренето“ с условия за наблюдение на птици, микроязовир Гурково, Братска могила, черквата в Литаково, оброци край Литаково, демонстрационен етно кът към „Яблена натура“.

Туристически маршрути:

конен маршрут с. Гурково – крепостни останки – с. Трудовец – средновековна черква „Св. Георги“;

обиколен конен маршрут Ком-Емине, Ржана, Краево, язовира на Гурково, крепостта до Гурково;

пешеходен маршрут Литаково до хижа „Лескова“;

Краево – Ржана планина – х. Лескова и Осенов лаг;

Краево през Ржана през връх Козница (1636,3 м) и с. Литаково до крепостта при Гурково;

пешеходен маршрут Литаково до хижа „Лескова“;

Краево през Ржана – връх Козница (1636,3 м) до с. Литаково

Маршрутите са немаркирани и недостъпни в момента. Предлагат възможности за пешеходен и конен велотуризм в перспектива.

Устойчивото туристическо развитие на трите зони в община Ботевград обхващаща няколко основни стъпки: обособяване и маркетингово позициониране; акцентирание върху специфичните характеристики на трите *туристическите ядра* в Централна туристическа зона Ботевград; обследване на обособените туристически зони и туристически ядра, цифровизиране на *туристическите точки*, обхваща гледката и разписване на възбрани за поставяне на съоръжения, които да скриват гледката, да намаляват нейния обхват или да развалят загадката на мястото.

IV. Предложения за устойчиво развитие на туристическа дестинация Ботевград

Предложенията за устойчиво туристическо развитие на община Ботевград обхващат основните стратегически приоритети насочени към 1) създаване на имидж на туристическа дестинация, 2) институционално развитие и подобряване на административния капацитет, 3) подобряване достъпността на туристическите обекти и маршрути, включително инфраструктурни мерки, както и 4) устойчиво развитие на приоритетните и съпътстващи специализирани видове туризъм, включително регионален туристически продукт.

1. Създаване и утвърждаване на имидж на туристическа дестинация Ботевград

Устойчивото развитие на туризма в община Ботевград е свързано с полагане на целенасочени усилия от страна на общинска администрация и останалите заинтересовани страни за развитие и укрепване на качествен туристически продукт, съобразен със съвременните тенденции за развитие на туризма и потребителското търсене за уникално позициониране и развитие на общината като туристическа дестинация. При предложението за създаване и утвърждаване на имидж на община Ботевград като туристическа дестинация са отчетени ограничаващите фактори както на външната, така и на вътрешната среда и сравнително ограничените ресурси, с които разполага общината.

За постигане на уникалност в контекста на устойчивото туристическо развитие в Стратегията за устойчиво развитие на община Ботевград 2019-2025 г.¹ е предложено *създаването на бранд* (търговска марка) на дестинацията. Целта е създаване на уникална идентичност с имена на продукти, дизайн, знаци, символи или комбинации от тях, въз основа на диференциация в сравнение с други конкурентни продукти. Основната задача е да се изведе обща визия и да се структурира основа за изграждане на устойчив бранд на туристическа дестинация община Ботевград. Предложената *концепция за създаване на общ туристически бранд* и неговото популяризиране и достигане до целевите таргет групи, както и да бъде разпознат и приет от местните общности.

Разработването и въвеждането на *доброволна сертификация и запазена марка за качество „Ботевград“* е част от бранда и още един инструмент за изграждане на имидж, уникално позициониране и развитие на общината като туристическа дестинация, която ще бъде част от туристическия бранд Ботевград. Въвеждането ѝ ще представлява ефективен маркетингов инструмент, чрез който продуктите от Ботевград и региона да бъдат по конкурентоспособни на пазара. Този процес ще бъде своеобразна система за доброволно сертифициране на качеството и устойчивото ползване на ресурсите в туристическите обекти и другите предприятия, свързани с туристическото предлагане. *Сертификат „запазена марка Ботевград“* ще могат да получат: *туристически обекти*: места за настаняване, заведения за хранене и развлечение, туристически атракции (конни бази, занаятчийски ателиета, атракции от събитийен тип и др.); *туристически маршрути* – пешеходни, конни, оф-

¹ Стратегията и предложението за туристически бранд Ботевград са разработени под ръководството на Десислава Алексова. Виж повече на: <http://botevgrad.bg/data/pages/files/1543929139.pdf?%D0%B0=46>

роуд и велосипедни; *местни продукти* – храни, напитки, занаятчийски изделия и др.

Графичното изображение на „Запазена марка Ботевград“ е създадено въз основа на изследванията, насочени към идентифициране на символите на Ботевград (Виж Фиг. 6). То включва изведените основни символи, които кореспондират и с герба на общината и е резултат от работата на екип от страна на общинска администрация и външни експерти, сред които и авторът на настоящият труд.

Фигура 6. Предложение за графично изображение на „Запазена марка Ботевград“

Предложението свързано със създаване и утвърждаване на туристическия бранд Ботевград, включва доразвиване на графичното изображение в туристическо лого, концепция за внедряване на запазената марка и практически насоки за прилагане на разработената вече ко-

муникационна стратегия². В Стратегията за устойчиво развитие на туризма в община Ботевград са очертани са десет мерки, необходими за създаване на туристически бранд, които отчитат ресурсния потенциал на общината и имат за цел да допринесат за нейното уникално позициониране като туристическа дестинация, включително създаване на ТИЦ Ботевград, развитие на маркетинга и рекламата, ивент мениджмънт.

2. Институционално развитие и подобряване на административния капацитет

Предложението дефинира институционалното развитие, координацията и партньорството със заинтересованите страни и съвместната им отговорност като стратегически приоритет и подчертава тяхната важност за реализацията на устойчиво туристическо развитие в община Ботевград. Този приоритет оформя институционалната и партньорска рамка, в която следва да се реализират местните туристически политики за устойчиво развитие на туризма. Неговите задачи са: да допринесе за оформянето на благоприятстваща туристическото развитие среда – институционална, административна, законодателна и др.; да предложи подходящи модели, механизми и решения за координация и партньорство между заинтересованите страни. Изпълнението на тези задачи е свързано с преодоляване на определени дефицити и справяне с важни предизвикателства.

Партньорство между община Ботевград и туристическия бизнес в рамките на делегираните функции по Закона за туризма (ЗТ) се осъществява към настоящия момент от общинската администрация и туристическия бизнес. *Вътрешни партньорства и междусекторна интеграция* могат да бъдат насърчени чрез координацията между различните звена и структури в рамките на общинска администрация, които имат отношение към туризма. Това е предварително условие както за провеждането на съгласувана и целенасочена туристическа политика, така и за координирано практическото изпълнение на общинските функции в сектора.

Необходимите мерки за успешното прилагане на туристическите политики на община Ботевград и подобряване на качеството обхващат: подобряване на организационния процес, мониторинг и контрол по изпълнение на текущата работна дейност в сферата на туризма; дефиниране на ясни цели и приоритети; подобряване работата на Консултативния съвет по въпросите, свързани с туризма в община Ботев-

² Виж Стратегията и предложението за туристически бранд Ботевград са разработени под ръководството на Десислава Алексова. Виж повече на: <http://botevgrad.bg/data/pages/files/1543929139.pdf?%D0%B0=46>

град; организация и управление на общинско предприятие „Туризм“ с Туристически информационен център (ТИЦ) Ботевград и почивна база „Боженишки урвич“, информационно осигуряване и мониторинг на туристическото развитие; обединяване на усилията и възможностите на публичния и частния сектор чрез систематично прилагане на различни форми на публично частно партньорство (ПЧП), стимулиране и подкрепа за малки и средни предприятия, както и поддържане на ефективна комуникация с други органи на държавната администрация, международни, национални и регионални институции и организации.

3. Подобряване на общата инфраструктура и достъпността на средата

Предложението е насочено към развитие на общата инфраструктура и физическата среда, свързана с туризма, с акцент върху ролята на община Ботевград като инвеститор, инициатор и организатор на процесите, насочени към подобряване и развитие на материалната среда в качествено и количествено отношение, за максимално използване на потенциала на региона, стимулирайки целогодишно, устойчиво развитие на туризма.

Отчетено е, че основните органичения за устойчивото развитие на туризма са свързани с лошия достъп, недостатъчната информационна обезпеченост и неблагоустроената среда. Те представляват пречка за развитието на конкуретоспособен туристически продукт и трябва да бъдат преодолені чрез целенасочени мерки, включващи: подобряване достъпността до и между обектите от туристически интерес в околградския район във всички сезони; осигуряване на лесно достъпна и все по-богата по съдържание информация през непрекъснатото усъвършенстваща се единна интернет платформа с приложение за смартфони, включително разширени „смайт“ езикови услуги; подобряване на благоустройството на градската среда и на зелената система на общината; подобряване достъпността до туристическите обекти и маршрути в обособените туристически зони, функционирането и повишаване на атрактивността им.

4. Устойчиво развитие на специализирани видове туризм на територията на община Ботевград и развитие на регионален туристически продукт

Предложението за *устойчиво развитие на специализирани видове туризм* на територията на община Ботевград включва конкретни мерки, свързани с устойчивото развитие на обособените приоритетни и съпътстващи видове туризм на територията на общината. Основните предложения за устойчиво развитие на туризма, постъпили от пред-

ставителни на туристическия бизнес, местната власт, местни културни дейци и инициативни граждани са систематизирани и обобщени в конкретни мерки за изпълнение на стратегическия приоритет, както следва: реализиране на проект „Хетеротопии. Ботевград-Лесковац“, създаване на културно-информационни ядра и развитие на музейното дело в община Ботевград; създаване на туристическа атракция ретро-автобус „Чавдар“; обособяване на тематични маршрути за конен и пешеходен туризъм; обособяване на приключенски паркове в районите на селата Боженица, Липница и Трудовец и провеждане на приключенски събитийни прояви; изграждане на велосипедна система и създаване на специализирани трасета за професионално и любителско практикуване на планинско колоездене; изграждане на тематични атракции, свързани с Ботевите четници; изграждане на тематични туристически маршрути с културна, историческа, археологическа и религиозна насоченост; провеждане на събитийни прояви с културна и художествено-творческа насоченост; изграждане на екотуристически атракции; насърчаване на доброволчеството и развитие на доброволчески туризъм.

Предложението за създаване на **регионален туристически продукт** включва създаване на биосферен парк по програмата на ЮНЕСКО „Човекът и биосферата“, както и туристически маршрути с различна тематична насоченост на територията на две и повече общини. Създаването на регионален туристически продукт е свързано с резултатите от проведените работни срещи и анкетни проучвания сред граничните с Ботевград общини: Правец, Етрополе, Мездра, Роман, Своге, Горна Малина и Елин Пелин, както и с природен парк Врачански балкан, бяха направени предложения за инициране на регионален туристически продукт. Разработени са конкретни мерки, включващи общи тематични туристически маршрути между две и повече съседни общини, възможности за предлагане на съвместни специализирани туристически продукти, създаване на регионален уеб портал и др.

Предложението за създаване на биосферен парк на територията на общините Ботевград, Правец, Роман и Мездра със сърцевинна част поддържан резерват (ПР) „Училищната гора“, е разработено и визуализирано от автора на фиг. 7.

При анализ на капацитета на територията има възможност за създаването на биосферен парк по програмата на ЮНЕСКО „Човекът и биосферата“, включващ както възможност за обособяване на защитена територия с по-малка площ, така и разширен вариант. *Първият вариант* включва землищата на селата Скравена, Новачене, Липница, Боженица, Своде, Калугерово, Правешка Лакавица и Осиковска Лакавица, а *вторият вариант* – горните землища, допълнени със землищата на Литаково, Гурково, Радотина, Краево, Рашково. Люти дол,

Фигура 7. Разширено предложение за създаване на биосферен парк с ядро природен резерват „Училищната гора“

В резултат на изследването на туристическия потенциал на община Ботевград е изяснена същността на териториалната система за развитие на отдиха и туризма (ТСОТ) на местно пространствено ниво като е обърнато съществено внимание върху разкриване на взаимовръзките на отделните подсистеми. При проучването, анализа и оценката на външните и вътрешните фактори на средата и туристическия потен-

циал на община Ботевград, е поставен фокус върху отделните подсистеми и по този начин, въз основа на приложения системен подход, са формирани и очертани основните цели и насоките за устойчиво развитие на местно ниво.

Успешното устойчиво туристическо развитие в община Ботевград е свързано с провеждане на системни маркетингови проучвания; апробация на предложените критерии и показатели за анализ и оценка на туристическия потенциал на местно ниво; изграждане на тематични маршрути и специализирана туристическа инфраструктура (приключенски паркове, цялостна велосипедна система, ТИЦ и промотиращ център, музей на открито, екотуристически атракции и др.); въвеждане на единни стандарти за обслужване на туристите; категоризация и доброволна сертификация на туристическите обекти, въвеждане на запазена марка „Ботевград“; диверсификация на туристическия продукт, чрез предлагане на допълнителни услуги, използване на възможности за общ регионален туристически продукт със съседните общини; създаване на публично-частни партньорства и сътрудничество между заинтересованите страни.

От съществено значение е развитието на продуктовата политика на община Ботевград във връзка с възможностите за предлагане на специализирани видове туризъм, съобразно характерните особености и туристическия потенциал на обособените туристически зони. Това ще спомогне за разпознаваемост на Ботевград не само като индустриална, но и като туристическа дестинация, а интегрирането на туризма с останалите икономически сектори ще окаже имиджов ефект и ще може да се използва като лост за допълнителен стимул за просперитета на общината. За целта са необходими системни и целенасочени местни политики в сектора, основани върху адаптиране и прилагане на утвърдени методики за устойчиво развитие на туристическа дестинация.

При проучването на съществуващите схеми за туристическо райониране са отчетени основните предимства и пропуски и въз основа на направения анализ е разработена туристическа схема за микрорайониране в пределите на община Ботевград, включваща четири пространствени равнища: туристическа зона, туристическо ядро, туристическо място и туристическа точка. За целта е приложен картографски метод на изследване с използване на ГИС. Разработени са четири картографски схеми, указващи местоположението, границите и транспортните връзки на обособените туристически зони, както и разположението на останалите таксономични единици във всяка една от обособените зони.

Защитена е поставената изследователска теза, а именно, че постигането на устойчиво развитие на туристическа дестинация на местно ниво е възможно само при системно използване и прилагане на критериите и показателите за анализ и оценка на туристическия потенциал, като за целта се следват дефинираните стратегическите цели и приоритети за устойчивото развитие на туристическа дестинация.

Източници:

- Алексова, Д., Н. Стефанов, Г. Петров, Фактори и предпоставки за развитието на екотуризма в Община Ботевград“, In: сборник научни трудове на МВБУ, изд. на МВБУ, 2017, 213-247
- Бъчваров, М., П. Еврев. 1991. Специфика на териториалните рекреационни единици. – Проблеми на географията
- Бъчваров, М.; Маринов, В. 1990. Антропогенни условия и ресурси на отдиха и туризма. София.
- Воденска, М., М. Асенова. 2011. Въведение в туризма, изд. МАТКОМ.
- Динев, Л. 1974. Концепция за туристическото райониране на България. – Годишник на СУ, ГГФ, кн. 2, География, т. 66, С.
- Еврев, П., В. Маринов, М. Воденска, М. Асенова, Е. Дограмаджиева и др. 2003, Концепция за териториално развитие на туризма в България. Предварителен анализ. С., НИЦР, МРРБ.
- Маринов, В. 1999. Предизвикателства пред устойчивото туристическо развитие в България. – Год. на СУ, ГГФ, кн. 2 – География, т. 92.
- Попова, Н. 2011. Териториално развитие на туризма, изд. Авангард, София.
- Buhalis, D. Tourism Analysis Framework, 2013
- Комуникационна стратегия на община Ботевград. 2017, In: <http://botevgrad.bg/data/pages/files/1543929139.pdf?%D0%B0=46>
- Стратегия за устойчиво развитие на туризма в община Ботевград 2019-2025, In: <http://botevgrad.bg/data/pages/files/1543929139.pdf?%D0%B0=46>